

MEHMET AKİF ERSOY'UN TÜRK DÜNYASI ŞAİRLERİNDEKİ TESİR ALANINA BİR BAKIŞ

Atıf AKGÜN*

Geliş Tarihi: Eylül, 2017

Kabul Tarihi: Kasım, 2017

Öz

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), millî marş şairi olmasının yanında düşünce dünyasının özgünlüğü ve şiir dilindeki güçlü üslubu ile Türk Edebiyatı'nın önemli şairleri arasında yer alır. Şiirinin kendine has özellikleri, devrinin birçok şairi arasında Akif'in özel bir yer edinmesinde önemli rol oynamıştır. Mehmet Akif'in Türklük ve İslâmiyet'i ele alış tarzı ve eserlerinde bu değerler etrafında şekillenen dünya görüşünün yansımaları sadece Anadolu'da değil ortak değerleri Türklük ve İslamiyet olan diğer sahalarda da dikkat çekmiş, kendisine zamanla takipçi bulmuştur. Akif'in Türk Dünyası'ndaki tesirleri Sırat-ı Müstakim'le artarak yayılmış ve Akif'in etki alanı geniş bir aksiyon adamına dönüşmesinde söz konusu yayın etkili olmuştur. Mehmet Akif'in çağdaş Türk Dünyası şiirindeki doğrudan ve dolaylı tesirine odaklandığımız bu makalede Akif'in Türk Dünyası şairlerince dikkate değer bulunan hususiyetleri incelenmiştir. Bazı Türk Dünyası şairlerinin Akif'in şiirine ve şahsiyetine gösterdikleri ilginin, mukayeseli ve örneklemeli metinlerle yansıtıldığı incelemede, doğrudan Mehmet Akif ile temasta bulunmuş ya da etkisini eserlerinde dile getirmiş şairlerin tespiti ve etkilendikleri bağlam, dönemin sosyal ve siyasal şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Mehmet Akif Ersoy. Türk Dünyası Edebiyatları, Ceditçilik, Sırat-ı Müstakim.

A VIEW ON MEHMET AKİF ERSOY'S SPHERE OF INFLUNCE ON TURKISH WORLD POETS

Abstract

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), the poet of Turkish national anthem, is accepted as one of the most important poets of Turkish literature owing to the originality of his world of thought and his impressive literary style. The unique characteristics of his poems have an important role in making Akif's poems special among all the other poems of his period. Mehmet Akif's style of approaching to Turkishness and Islam and the reflections of his world-view shaping through these values take attention of the societies not only from Anatolia but also from elsewhere sharing the common values of Turkishness and Islam. The influence of Akif on Turkish World has been gradually spread since Sırat-I Müstakim that has also turned Akif on an action man with a wide sphere of influence. In this paper we focus on the direct and indirect influence of Mehmet Akif on the contemporary Turkish World poems by analyzing the notable characteristics of Akif's poems. This paper also involves comparative and sampled texts reflected the attention of some of the Turkish World poets on Akif's poems and his personality. In

* Yrd. Doç. Dr.; Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, atifakgun@gmail.com.

doing so the determination of the poets who have been directly in touch with Mehmet Akif or declared his influence on their works, the context they have been influenced is analyzed in accordance with the social and political situation of the era in this paper.

Keywords: Mehmet Akif Ersoy, Turkish World Literatures, Jadidism, Sırat-ı Müstakim.

Giriş

Mehmet Akif Ersoy (1873-1936), Türk Edebiyatı'nda şiiirlerinin yanında şahsiyetiyle de güçlü tesir bırakan şairlerden biridir. Akif, eserlerindeki ruh ile şahsiyetini birleştirmiştir. Şairin kelime kadrosunda sıklığı en fazla kelimelerden ikisi olan “milliyet” ve “İslam” aynı zamanda şairin eserlerindeki ruhu da şekillendiren iki önemli değerdir. Akif'e tesir eden ve onun tesir alanındaki coğrafyalar arasında Türk Dünyası'nın ve dolayısıyla Müslüman Türk topluluklarının yer alması, şairin şiirine büyük oranda yansıyan söz konusu değerler ile ilgilidir.

Türk toplum yapısı ve zihin dünyası, Tanzimat sonrası yeniden şekillenmiş münevverlerimiz/aydınlarımız Osmanlı'dan Cumhuriyet'e doğru evrilen Anadolu insanını belki de Tanzimat Dönemi'nden başlayan bir alışkanlıkla “Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük” gibi fikir akımlarının penceresinden okumaya çalışmıştır. Osmanlı'nın son dönemini ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarını yaşamış bir şair olan Akif ve onun Türk Dünyası ile münasebetleri üzerinde yeterince durulmamış olmasında çoğu zaman zihinlerdeki bu sunî duvarlar ve peşin hükümlerden oluşan eğilimler etkili olmuştur. Zira herhangi bir Türk Edebiyatı temsilcisini sadece belli bir ideoloji dâhilinde incelemek, söz konusu şahsiyetin Türk Edebiyatı ve daha genelde Türk Dünyası edebiyatları için ifade ettiği anlamın anlaşılmasında engel oluşturacaktır. Nitekim edebiyat incelemelerinde disiplinlerarası çalışmanın ve metinlerarasılığın giderek önem kazandığı da göz önünde bulundurulduğunda Akif ve Türk Dünyası ilişkisinin sorgulandığı çalışmaların oldukça ilgi çekici sonuçları olabileceğini ve özellikle Akif çalışmalarına farklı bir yorum ya da katkı sunacağını kabul etmek gerekir.

Akif ve Türk Dünyası ilişkilerine odaklanılan bir incelemede öncelikle Akif'in ailesi hakkında önemli olduğunu düşündüğümüz Türkistan bağlantısına dikkat çekmek gerekir. Akif hakkındaki en yaygın görüşlerden biri onun “Arnavut” kimliğidir. Kosova'nın İpek şehrinde doğmuş olan babası Mehmed Tahir Efendi (1826-1888) ömrünün önemli bir kısmını İstanbul'da geçirmiştir. Babasını erken yaşta kaybeden Akif'in bir şiirinde babasının Arnavut asıllı olduğu şu şekilde geçmektedir:

“Bak nasıl doğranıyor? Kalk, baba, kabrinden kalk!

Diriler koşmadı imdâdına, sen bâri yetiş...

Arnavutluk yanyor... Hem bu sefer pek müdhiş!”

(...)

Baba! En sevgili annen, o senin öz vatanın”¹

Ne var ki Akif’in Türkistanlı Emine Şerif Hanım’ın (1836-1926) evlâdı olması genellikle geri plânda kalmıştır. Kosovalı bir Arnavut olan babası yanında kaynaklarda Türkistan’ın Buhara şehrinden Anadolu’ya göç eden bir aileye mensup olarak bahsedilen annesi, onu ailevî olarak Türk Dünyası’na bağlayan önemli bir husustur.² “Soyun babadan geçmesi” anlayışının bir sonucu olarak Akif de kendi kimliğini ifade ederken Arnavut etnisitesini öne çıkarmıştır. Akif’in bu tercihinde Arnavutların “Müslüman” üst kimliği altında Türklerle birleşiyor olmaları etkilidir. Nitekim bu kimliğini belirttiği bir şiirinde yer alan şu dizeler, aynı zamanda Arnavutlara yönelik birlik tavsiyesini de içerir:

*“Arnavutlar size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şûrîde siyâset, ne bu fâsid da’vâ?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...
Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!
Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, **Arnavudum...**
Başka bir şey diyemem... İşte perişân yurdum!...”³*

Mehmet Akif’in, Arnavut-İslam kültürü ve Türk-İslam kültürü ile beslenmiş olmasının onun İslam ve milliyet kavramlarını daha geniş bir perspektifle ele almasında etkili olduğu söylenebilir. Bu itibarla Akif’in milliyet kimliği ortak dini, dili ve tarihi paylaşan unsurları, üst yapı olarak gördüğü “millet” kavramı altında birleştirir. Bu anlayışı kendi şahsında temsil eden Akif, ırkî mensubiyet bakımından Arnavut etnisitesinden geliyor olsa da onun “millet” düşüncesi bu alt kimlikleri bir üst yapı olarak gördüğü “Türk milleti” dairesinde başarıyla eritir. Akif’in söz konusu aidiyetleri ve yetişmesi noktasında büyük mütefekkir ve şair Sezai Karakoç’un şu tespitlerini anmak yerinde olacaktır:

“Baba soyu Rumelili, ana soyu Buharalı, doğuş yeri Fatih. Yani tam bir Doğu İslâmlığının, Batı İslâmlığının ve Merkez İslâmlığının bir sentezi bir çocuk.”⁴

Karakoç, Akif’in doğduğu Fatih semtini, Akif’in edebî şahsiyetinin şekillenmesinde önemli bir unsur olarak görür ve şöyle tasvir eder:

¹ Mehmet Akif ERSOY, **Safahat** (Haz. M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 184.

² Hasan Basri ÇANTAY (Balıkesirli), **Âkifnâme (Mehmed Âkif)**, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul, 1966, s. 14.

³ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 188.

⁴ Sezai KARAKOÇ, **Mehmet Âkif**, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1974, s. 8.

“Fatih semti, İstanbul’un içinde ikinci bir İstanbul’dur. Yüzde yüz Fatih şehridir. Fatih Camii, İslâm-Türk kültürünün bu ölmez abidesinin çevresinde halka halka Fatih medreseleri ve semti, en saf Müslüman Türk heyecanının ördüğü bir toplumdur.”⁵

Akif, genetik ve kültürel kimliğinde sahip olduğu milliyet bilincini kimi şiirlerinde açık bir şekilde hissettirir. Özellikle İstiklal Marşı’nın ikinci dördlüğünde yer alan dizelerden bilinen söz konusu husus, Akif’in “Nevruz’a” adlı şiirinde daha belirgindir:

“Çatma, kurban olayım çehreni ey nazlı hilâl
Kahraman **ırkıma** bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?”⁶
(...)
İhtiyar amcanı dinler misin, oğlum, Nevruz?
Ne büyük söyle, ne çok söyle; yiğit işde gerek.
Lâfi bol, karnı geniş soyları taklîd etme;
Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, **ırkına** çek.⁷

Söz konusu dizelerde geçen “ırk” kelimesi Akif’teki milliyet bilincini ırka dayalı olarak değerlendiren anlayışın dayandığı temel dayanaklardan da biridir. Akif’teki milliyet bilincini “Türkçülük” düşüncesine yaklaştıran anlayışı destekleyen bazı ifadeler başka şiirlerinde rastlamak da mümkündür. Bu hususu aksettiren dizelerinden birkaçı da şöyledir:

“O birkaç hayme halkından cihangîrâne bir devlet
Çıkarmış, bir zaman dünyâyı lertzân eylemiş millet;
(...)
Ne âli **kavim** idik; hayfa ki sen geldin sefil ettin;
Bütün ümmîd-i istikbâli artık müstahîl ettin;”⁸

Bu tarz dizelerin sahibi olan Akif’in “ırk ve kavim” gibi kelimelerle doğrudan zikrettiği düşünce okur zihninde onun Türkçü bir söylem içerisinde olduğu izlenimi oluşturabilir. Ancak şairin “milliyet” düşüncesini daha geniş bir düzlemde ele aldığını yine kendisine ait aşağıdaki dizelerinde görmek mümkündür. Şairdeki “ırk” ve “kavim” algısını ele alırken şairin şiirlerini bir bütün olarak değerlendirmek gerektiği unutulmamalıdır. Şairin söz konusu dizelerinden bazıları ise şöyledir:

“Arabın Türke; Lâzın Çerkese, yâhud Kürde;

⁵ Sezai KARAKOÇ, age., s. 9.

⁶ İsa KOCAKAPLAN, **İstiklal Marşımız ve Mehmet Akif ERSOY**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 13.

⁷ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 473.

⁸ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 73.

Acemin Çinliye rüchâmı mı varmış? Nerde!”⁹

(...)

*“Aynı milliyetin altında tutan İslâm’ı,
Temelinden yıkacak zelzele kavmiyettir.
Bunu bir lâhza unutmak ebedî haybettir.
Arnavutlukla, Araplıkla bu millet yürümez...
Son siyasetse bu, hiç böyle siyaset yürümez.”¹⁰*

(...)

*“İşte, ey unsur-i isyan, bu elim izmihlal,
Seni tahrik eden üç beş alığın ma'rifeti!
Ya neden beklemiyordun bu rezil akıbeti?
Hani, milliyetin İslâm idi ... Kavmiyyet ne!”¹¹*

Akif’in zihin dünyasında olumsuz bir kavram olan “ırkçılık”, onun milliyet ve dolayısıyla da Türk Dünyası algısının anlaşılması bakımından önemlidir. Akif daha ziyade dinî referanslarla “kavmiyetçilik” olarak nitelediği bu hastalıktan uzak dururken kendisini de bir mensubu olarak gördüğü Türk Dünyası’nı bir bütün olarak görür. Zira bu durumda aynı kavimden olup farklı coğrafyalara dağılmış bir kavim söz konusudur. Bu bağlamda onun ayrı düşüldüğü için tefrikadan yakındığı unsurlar arasında Müslüman olan Arnavut, Arap, Çerkez vb. gayri Türk milletleri görmekteyiz:

*“Artık ey millet-i merhûme, sabah oldu uyan!
Sana az geldi ezanlar, diye ötsün mü bu çan?
Ne Araplık, ne de Türklük kalacak, aç gözünü!
Dinle Peygamber-i Zîşan’ın İlahi sözünü.
Türk Arabsız yaşamaz. Kim ki "yaşar" der, delidir!
Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir.”¹²*

Bu dizelerin sahibi olan Akif’in “milliyet” kavramını dar kalıplar içinde ele aldığını söylemek mümkün değildir. Akif, bir millet aşığıdır ancak onun bu yönünü devrinin “Türkçülük” akımı ile açıklamak yetersiz olacaktır. Nitekim Akif’in milliyetçiliğine

⁹ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 187.

*Şiirin bu dizesinin ilk baskılarda; “Son siyaset ise Türklük, o siyaset yürümez” şeklinde olduğu belirtilmiştir.

¹⁰ Mehmet Akif ERSOY, age., ss. 163-164.

¹¹ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 187.

* “Türk Arabsız yaşamaz. Kim ki "yaşar" der, delidir!

Arabın, Türk ise hem sağ gözü, hem sağ elidir.” dizeleri ilk baskılarda bulunduğu halde adı geçen kaynakta noktayla belirtilmiştir.

¹² Mehmet Akif ERSOY, age., s.187.

Türkçülerden; İslamcılığına ise İslamcılardan bir dışlama görülmemektedir. Şairin söz konusu iki değerle yoğrulmuş Türk Dünyası gibi bir coğrafyada tesir alanı bulmasında din ve milliyet gibi değerleri sahiplenışı etkilidir. Türkçülüğün edebiyatımızdaki önemli isimlerinden H. Nihal Atsız'ın Akif'le ilgi aşağıda yer verdiğimiz değerlendirmeleri, bir Türkçü aydınının Akif'e dair düşüncelerini yansıtması bakımından önemlidir:

“İslamcı olmasını kusur diye öne sürüyorlar. İslamcılık dünün en kuvvetli seciyesi ve en yüksek ülküsü idi. Bugünkü Türkçülük ne ise dünkü İslamcılık da o idi. Esasen İslamcılık Osmanlı Türklerinin millî mefkûresiydi. On dördüncü asırdan beri, Türklerden başka hiçbir Müslüman millet, ne Araplar, ne Acemler, ne de Hintliler İslamcılık mefkûresi görmüş değillerdi. Bir Osmanlı şairi olan Akif'te millî mefkûre kemaline ermiş, fakat yeni bir millî mefkûrenin doğuş zamanına rastladığı için geri ve aykırı görünmüştür.(...)”

Mazide yaşayanların fikir ve mefkûreleri bize aykırı gelse bile onları zaman ve mekân şartları içinde mütalaa ettiğimiz zaman haklarını teslim etmemek küçüklüğüne düşmemeliyiz.(...)”

Çanakkale şehitleri için yazdığı şiir kâfidir. Başka söz istemez...

Akif inandı, dönmedi ve öyle öldü.”¹³

Esasen bu düşünceler, devrin siyasal ideolojilerine şartlar dâhilinde bakmanın gerekliliğini vurgulaması bakımından da önemlidir. Akif'te baskın olan “İslamcılık” temayülünü açıklarken Akif'in doğrudan kendi tavrından ve devrinin özelliklerinden kaynaklanan dinamiklerin farkında olunmalıdır. Atsız'ın ifade ettiği gibi tarih, bir neden-sonuç zinciriyle gerçekleşmiş, önce İslamcılık düşüncesi ardından Türkçülük mefkûresi bu coğrafyada istiklal mücadelesi vermek zorunda kalan Türklerin sarıldığı fikirler olmuştur. Sadece İslamcılık düşüncesi dâhilinde değerlendirilemeyecek bir dava adamı olarak Akif'in, İslamcılarının önemli bir bölümünün benimsediği bir düşünce olan; “*Seccademi serdiğim yer vatanımdır.*” şeklindeki vatan algısından son derece uzak olduğu açıktır. Akif, edebiyat hayatı boyunca davasını ve ruhunu bağlı olduğu topraklardan ayrı düşünmemiştir. İslam ümmetlerinin kendi vatanlarındaki trajediler karşısında yeri geldiğinde baba ocağı Kosova'ya da üzülmüş, Basra'ya da ve nihayet Buhara ve Semerkant'a da. Akif, Atsız'ın da ifade ettiği gibi Osmanlı Türklerinin bir mefkûresi olarak İslamcılığa sarılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonlarına kadar Müslüman unsurların birlikteliğini savunan bir İslam birliği taraftarı iken mütareke ve işgal döneminden

¹³ H. Nihal ATSIZ, “*Mehmet Akif*”, **Tarih, Kültür ve Kahramanlar (Makaleler-2)**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 149. (Kızıl Elma, 1947, S.9'dan naklen)

itibaren siyasal şartların bir sonucu ve güncel siyasetin bir gereği olarak Türk-İslam milliyetçiliğini benimsemiştir.¹⁴

Anadolu Türklerinde yaygın bir şekilde gördüğümüz dilin ve dinin yaşatıldığı yerin vatan olabileceği tarzındaki bir vatan fikrini, Türk Dünyası'nın diğer topluluklarına genişletmek de mümkündür. Akif, vatanseverliğinin gereği olarak İslam birliğini telkin etmiş ve bu konuda da ısrarcı olmuştur; ancak Akif'in savunduğu söz konusu birlik düşüncesi, ona göre zaten Müslüman olan Türk Dünyası'nı da kapsamaktadır. İslamcılık ve Turancılık düşüncelerinin, Müslümanların kendi vatanlarında gerçekleştirmeye çalıştıkları istiklal mücadelelerinde tecrübe ettikleri birer kurtuluş yolu olarak görüldüğünü, yine Akif'in dizeleriyle izah etmek mümkündür:

*“Cem’iyyete bir fırka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı.
“Tûran İli” nâmiyle bir efsane edindik;
“Efsâne, fakat, gâye!” deyip az mı didindik?
Kaç yurda vedâ etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda!”¹⁵*

Esasen, bu dizelerinde Akif, Turancılık düşüncesinin bir ülkü olarak benimsendiği; ancak gerçekleşemediğini dile getirirken ontolojik olarak Türk Dünyası'nın birliği fikrine karşı bir muhalefet sergilemez ve bir yöntem eleştirisi getirir. Öyle ki Osmanlı dâhilinde tutulan bu yol ve yöntem ile başarıya ulaşılammış ve eldeki diğer yurtlar da kaybedilmiştir. Eldeki yurt ile kastedilen Anadolu ise kaybedilmemesi gereken son Türk yurdudur. Bu bağlamda Akif, yöntem bakımından Türkçü-Turancı çizgiden ayrılırken içerik ve amaç noktasında Türk Dünyası'ndaki bir diğer aydın hareketi olan Ceditçilik ile buluşur.

1. Mehmet Akif Ersoy ve Türk Dünyası

Türkçülük ve İslamcılığın ortak paydasında yer alan değerler üzerine inşa ettiği şiirleriyle Akif'in, Türk Dünyası'yla olan münasebetlerini söz konusu değerler sisteminde aramak yerinde olacaktır. Akif'teki söz konusu terkibi, Nurettin Topçu'nun ifadeleriyle *“Türk'ün Müslümanlık'tan, milliyetçiliğimizin İslâm'dan ayrılmayacağını bize öğreten Akif oldu.”*¹⁶ sözleriyle izah etmek de mümkündür.

¹⁴ Nurullah ÇETİN, “Prof. Dr. Nurullah Çetin’le Mehmet Akif’te Kavmiyet-Milliyet Meselesi Üzerine” (Söyleşi: Emine TÜRKDOĞAN) *Edebiyat Bahçesi Dergisi*, S.1, 2008, s. 10.

¹⁵ Mehmet Akif ERSOY, *Safahat / Edisyon Kritik*, (Haz. M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, ss. 387-388.

¹⁶ Nurettin TOPÇU, *Mehmet Âkif*, (Yay. Haz. Ezel Elverdi, İsmail Kara) Dergâh Yayınları, İstanbul, 2011, s. 46.

Akif'in düşüncelerinin Türk Dünyası'nda meydana getirdiği etkinin ortaya konulmasında, yaşadığı dönem itibarıyla onun fikirlerini Türk Dünyası'na taşıyan vasıtaların neler olduğunu tespit etmek önemlidir. Bu noktada Akif'in fikriyatının Türk Dünyası'na ulaşmasında Sırat-ı Müstakim (1908-1912, değişen adıyla Sebilürreşad 1912-1925/1948-1966) Dergisi'nin önemli bir yeri vardır. Sırat-ı Müstakim'in birçok nüshasının Türk Dünyası'nda büyük ilgiyle karşılandığı bilinmektedir.¹⁷ Özellikle Balkan Savaşları öncesi Türkçü yazarların bir bölümünün, "İslamcı" camia içerisinde hareket ettiği dönemde "Sırat-ı Müstakim Dergisi" Türk Dünyası adına önemli görevler icra etmiş; derginin siyasi ve sosyal içerikli yazılarında Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçura, Halil Halid, Halim Sabit, Abdürreşid İbrahim, Ayaz İshaki, M. E. Resulzâde gibi Türk Dünyası'nın öne çıkan isimleri yer almıştır. Hatta o dönemde; "*Türkçü ve milliyetçi*" fikirleriyle ön plana çıkan Ahmed Ağaoğlu, Yusuf Akçura gibi yazarlar dahi Sırat-ı Müstakim mecmuasında yazmakta, Çarlık Rusyasında yaşayan Müslüman-Türk aydınları Abdürreşid İbrahim, Ayaz İshaki gibi isimler seslerini Sırat-ı Müstakim aracılığıyla duyurmakta idiler."¹⁸ Akif'in dergide yer alan millî ve dinî içerikli yazıları ve özellikle de derginin içeriğinde Çarlık Rusyası'ndaki Türklüğe dair haber yazılarının önemli yer tutması nedeniyle derginin Rusya'ya girişinde bazı dönemler zorluk yaşandığı bilinmektedir.

Sırat-ı Müstakim'in birçok sayısı Türk Dünyası'nda büyük ilgiyle karşılanmış, Türk Dünyası'ndan bazı edebiyatçıların eserleri de dergide yayımlanmıştır. Bu hususta bir fikir vermesi bakımından dergide yazıları ile yer alan Türk Dünyası şair ve yazarlarından bazıları şu şekilde sıralayabiliriz:

Sadri Maksudi, "*Rusya Meclis-i Mebusanında Kazan Mebusu Sadri Efendi Maksudi'nin Mühim Bir Nutku*"

YY., "*Bakü'de İran Taksimi Aleyhinde Miting*"

Arif ve Mehmed Abdülgani, "*Bahçesaray'da Medreseler*"

Nur Alizade Gıyaseddin, "*Buhara Ahvaline Dair*"

Ahmed Agayef, "*Bulgarların Müddeayâtı*"

SM., "*Çin'de Türkçe Gazete*", İsmail Bey Gasprinski Hazretleri Tarafından Konferans"

YY., "*Rusya Müslümanlarının Muhafaza-i Milliyet Cihadları*"

¹⁷Eşref EDİP, *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, C.1, Sebilürreşad Neşriyatı, İstanbul, 1962, ss. 9-10.

¹⁸ Esma POLAT, *Eşref Edip Fergan'ın Hayatı, Eserleri ve Edebî Kişiliği*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, ss. 111-112.

Kazanlı Ayaz, “Lisan Meselesi”, “Rusya Müslümanları”

Halim Sabit, “Ezherliler ve Bizim Talebe-i Uhum”

Hüseyin Cavid, “Yad-ı Mazi”, “Sonbaharda”, “İlm-i Beşer”

Abdürreşid İbrahim, “Japonya Mektupları”

Akçuraoğlu Yusuf, “Rusya’da Sakin Türklerin Hayat-ı Medeniye, Fikriye ve Siyasilerine Dair” “Medeselerin Islahı”

Sibiryalı Veliyullah Enveri, “Çin Müslümanları”

İsmail Gaspirinski, “Tedrisat-ı Umumiye Hakkında”*

Akif ve Türk Dünyası ilişkilerinde Sırat-ı Müstakim’in üstlendiği işlev, biraz da derginin yayın politikası ve ideolojik anlamda durduğu yer ile ilgilidir. Bu hususta derginin durduğu yer, esasen Akif’in Türk Dünyası karşısında durduğu yeri de özetlemektedir. M. Suat Mertoğlu bu konuda şu bilgileri vermektedir:

“Sırat-ı Müstakim mecmuasının İslam Dünyası’nın geneline olan ilgisinin dışında Türk Dünyası’na özel bir yakınlığı da söz konusudur. Yazar kadrosu içinde Abdürreşid İbrahim, Halim Sabit, Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Agayef, Troytskili Ahmed Taceddin, Nur Alizade Gıyaseddin, Alimcan El-İdrisi, Kırmırlı Kemal Yakup, Ayaz İshaki gibi bu coğrafyadan gelen ya da yazan önemli isimlerin bulunmasının yanı sıra bu bölgelerle ilgili olarak mecmuada çok sayıda yazı, haber ve yorum bulunması bu alakanın göstergesidir. Bu çerçevede Türk kavimlerini araştırma ve lisan birliği oluşturma amacıyla 25 K. Evvel 1908’de kurulan Türk Derneği’nin kuruluş haberi ilk defa mecmuada yayımlanır ve Sırat-ı Müstakim’in derneğin vasıta-i neşr-i efkârı olarak kabul edildiği bildirilir.”¹⁹

Mertoğlu’nun tespitlerinden anlaşılacağı üzere Akif’in başyazarlığında çıkan Sırat-ı Müstakim’in Türk Dünyası bağlamında yüklendiği işlev, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda oldukça belirgindir. Sırat-ı Müstakim, Akif’in şiirini ve dünya görüşünü Türk Dünyası’na taşıırken bir taraftan da yayımlandığı dönemde Türk Dünyası’ndan Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Abdürreşid İbrahim vb. gibi şahsiyetlere kapılarını açarak Türk Dünyası’nın sosyal meselelerinden Anadolu Türklerini haberdar etmiştir. Derginin bu yönü, yayımlandığı dönemde gerek İslamcı gerekse Türkçü düşünürlerin Batı karşısında benzer bir tavır takınmaları ile de izah edilebilir.

* Söz konusu yazı başlıkları derginin ilk 100 sayısı taranarak ulaşılan sonuçları içermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Suat MERTOĞLU, *Sırat-ı Müstakim Mecmuası (Açıklamalı Fihrist ve Dizin)*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 277-304.

¹⁹ M. Suat MERTOĞLU, age., s. 17.

İstanbul'un Türk Dünyası'nın önemli kültür merkezlerinden biri olması nedeniyle bazı Türk Dünyası aydınlarının İstanbul'a gelerek Akif'le görüşmüş olması, Akif-Türk Dünyası münasebetlerinin bir diğer yönünü teşkil eder. Bu irtibat, daha ziyade kimi Türkçü aydınların Akif ile istişare talepleri ve Akif'in de bu kişilere ve Türk Dünyası'yla alâkalı konulara yakınlık duymasıyla ilgilidir. Sırat-ı Müstakim Dergisi'nin sahibi ve Akif'in yakın dostu Eşref Edib'in hatıralarında anlattıklarına göre, Gaspıralı İsmail, Yusuf Akçura, Ayaz İshaki ve Ahmed Ağaoğlu gibi yazarlar Âkif'le İstanbul'da bir araya gelmişlerdir.²⁰ Bazı kaynaklarda Akif'le Türk Dünyası ediplerinin gerçekleştirdiği İstanbul buluşmalarındaki şahsiyet sayısı daha da zengindir. Bu buluşmalar da göstermektedir ki Akif'in herhangi bir dünya görüşünü dar kalıplar içerisinde benimsediğini iddia etmek güçtür. Akif kendi döneminde Türkçü camia içerisinde görüşlerini rahatlıkla ifade edebilmiş ve bu görüşleri değer görmüştür.

Sırat-ı Müstakim'in okuru olan, devamlı yazarları arasında yer alan veya dergide yazar olmamakla birlikte çeşitli yazıları yayımlanan Türk Dünyası aydınları, bu vesile ile birbirlerinden ve çalışmalarından haberdar olmuşlardır. Söz konusu düşünür ve yazarlardan bazı isimler şunlardır: Sadri Maksudi, Hadi Atlasi, Ataullah Beyazidof, Alimcan Barudi, Musa Carullah Bigiyef, Alimcan İbrahim, Şevket Galiyev, Rızaeddin bin Fahreddin, Seyyid Gerey Alkin, Fatih Kerimi, Kayyum Nasırı, Ahmet Hadi, Maksudi, Şehabeddin Mercani, Halim Sabit Şibay, Alimcan Şeref, Abdullah Battal Taymas, Zeki Velidi Togan, Ali Merdan Topçubaşı, Abdullah Tukay vd.²¹

Akif ve Türk Dünyası münasebetlerinde Sırat-ı Müstakim'in değerli katkıları yanında bir diğer önemli figür şairin yakın dostu olan Türkistanlı Abdürreşid İbrahim'dir. Abdürreşid İbrahim, şairin en önemli eseri Safahat'ın (1-Safahat, 2- Süleymaniye Kürsüsünde, 3-Hakkın Sesleri, 4-Fatih Kürsüsünde, 5-Hatıralar, 6-Asım, 7-Gölgeler) ikinci kitabı olan "Süleymaniye Kürsüsü'nde" kürsüye çıkarılıp konuşurulan yaşlı vaizdir. Mehmet Akif'in Türk Dünyası'na dair fikirlerinin en yoğun olarak yer aldığı Süleymaniye Kürsüsü'nde adlı eserde, şairin Türk Dünyası'nın sosyal meselelerine realist bir bakış açısıyla temas eden şiirlerine rastlanır.

Akif ve Türk Dünyası konusunda şairin Buharalı olan annesi Emine Şerif Hanım dışında ikinci önemli figür olan Abdürreşid İbrahim, çok yönlü bir kişiliğe sahip münevver bir şahsiyettir. * O, eğitimci, imam, vâiz, gazeteci, yayıncı, seyyah, yazar, siyasetçi, medrese hocası

²⁰ Eşref EDİP, **Mehmet Akif - Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları** (Haz. Fahrettin GÜN), Beyan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 68.

²¹ Mehmet Kemal ÇİFÇİGÜZELİ, "Yarıncı Türk Dünyasında Mehmet Akif Ersoy ve Abdullah Tukay", **Türk Dünyasını Aydınlatanlar / Mehmet Akif Ersoy-Abdullah Tukay Uluslararası Sempozyumu (Kazan,Tataristan/13-17 Mayıs 2014) Bildiri Kitabı**, Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 25.

* Abdürreşid İbrahim'in yaşamından bazı kesitler şöyledir: "Rusya Türklerinin ilk siyasî temsilcisi, İslâmcı gazeteci-yazar, seyyah. 23 Nisan 1857'de Sibirya'da Tobolsk ilinin Tara kasabasında doğdu. Aslen Buharalı bir Özbek

gibi birçok vasfı olan bir aksiyon adamıdır. Abdürreşid İbrahim'in Akif ve Türk Dünyası münasebetleri açısından en önemli yönü ise onun Rusya Türklerinin ilk siyasî temsilcileri arasında yer almasıdır. Akif'in kendisine derin bir muhabbet beslediği yakın dostu Abdürreşid İbrahim'i yine Akif'in şiirinde şöyle görmekteyiz:

*“Kimdi kürsîdeki? Bir bilmediğim pîr amma,
Hiç de bigâne değil kalbe o câzib sîmâ.
Bembeyaz lihye-i pâkiyle, beyaz destârı,
O mehîb alnı, pek mûnis olan didârı,
Her taraftan kuşatıp, bedri saran hâle gibi,
Ne şehâmet, ne melâhat veriyor, yâ Rabbi!
Hele gözler iki mihrâk-ı semâvidir ki:
Bir şuâıyla alevlendiriyor idrâki.
Ah o gözlerden inen huzme-i nûrânûrun,
Bağlı her târ-ı füsunkârına bin rûh-i zebun!”²²*

Akif'in şiirlerinde, Türk Dünyası'nı Akif'e taşıyan Abdürreşid İbrahim'in dilinden Türkistan manzaraları önemli yer tutar. Bu dizelerde Orta Asya Türklüğü ele alınırken aynı zamanda onların dertleriyle dertlenildiği, sorunlarının kaynağına inildiği ve çözüm yolları önerildiği görülür. Akif'in bu tarz şiirleri arasında tespit edebildiğimiz şu dizeleri anabiliriz:

*“O zaman Rusya'da hâkimdi yaman bir tazyik...
Zulmü sevdirmek için var mı ya bir başka tarik?
Düşünen her kafanın mutlak ezilmektir sonu!
Medenî Avrupa, bilmem, neye görmezdi bunu?
Süngü, kurşun gibi kestirme ölümlerle, ölen;*

---

aileden gelmektedir. Babası Ömer Efendi devrin siyasî hadiselerine karışmış bir vatanperver, annesi Başkurt Türklerinden Afife Hanım'dır. Abdürreşid İbrahim genç yaşta ailesinden ayrılarak başladığı tahsil hayatını, çevre kazalardaki medreselerde sürdürdü. Teman Medresesi'nde de bir süre okuduktan sonra devrin tanınmış medreselerinin bulunduğu Kışkar'a gitti. Kazak kabileleri arasında dolaşarak hocalık ve imamlık yaptıktan sonra Orenburg'a geldi (1879). Gizlice bir gemiye binip hacca gitmek üzere İstanbul'a kaçtı (1880). Burada iki ay kadar kaldıktan sonra hacca gitti. Haccan sonra Medine'de tahsil hayatının ikinci devresine başladı. 1892'de Ufa şehrinde Orenburg Şer'î Mahkemesi'ne âza seçilerek kadılık yaptı. Sekiz ay kadar da bu mahkemenin reisliğinde bulunduktan sonra müftü ile arasında ihtilâf çıkınca görevinden istifa etti (1895). 1904 yılı sonunda Petersburg'a yerleşerek orada bir matbaa kurdu; dinî ve siyasî mahiyette eserler yayımlamaya başladı. Müslümanlar arasında birlik sağlamak amacıyla “Ülfet” ve “Tilmiz” gazetelerini neşretti (1905). 1905 Rus ihtilâlinde sonra ortaya çıkan hürriyet havası içinde Rusya Türkleri de çeşitli millî-siyasî faaliyetlere giriştiler. 1911'de İtalyanların Trablusgarp'ı işgal etmeleri üzerine Büyük Sahra'yı aşarak oraya gidip cephelede çalıştı; halkı işgalcilere karşı harekete geçirmek için cihad fetvası dağıtarak faaliyet gösterdi. 1934'te ailesiyle birlikte Japonya'ya giderek oraya yerleşti ve ölümüne kadar İslâmiyet'in burada yayılması için çalıştı. Tokyo'da bir cami inşa ettirilmesine ön ayak oldu ve bu caminin imamlığını yaptı (1937). Japonya'da İslâm dininin resmen tanınmasını sağladı (1939). 17 Ağustos 1944 günü Tokyo'da vefat etti.” (Ayrıntılı Bilgi için bkz. “Abdürreşid İbrahim” maddesi, Haz. Mustafa UZUN, İslam Ansiklopedisi C.I, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, ss. 295-297)

²² Mehmet Akif ERSOY, **Safahat / Edisyon Kritik**, (Haz: M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.136.

*Yâhud işkenceler altında ecelsiz gömülen:
Ne soluk var, ne ışık var, ne otur var, ne durak,
İki üç yüz kulaç altında zemînin çıplak,
Aç, susuz işletilen kanları donmuş canlar,
Size milyonla desem, fazlası yok, eksiki var!”²³*

Rusların Orta Asya’da gerçekleştirdiği emperyalist faaliyetlerden Anadolu sahasındaki birçok şair ve yazarın haberinin dahi olmadığı bir dönemde Akif, Türkistan’da yaşanan mezâlimden haberdardır ve bu duruma sessiz kalmaz:

*Din için, millet için iş göreceğ alçağa bak:
Dîni pââmâl edecek, milleti Ruslaştırıcak!
Bunu Moskof da yapar, şimdi rızâ gösterelim,
Başka bir ma’rifetin varsa haber ver görelim...”²⁴*

Şairin bu dizeleri de Türkistan Müslümanlarının meseleleriyle dertlendiğini gösteren örneklerdendir. Akif’in şiirleri arasında bazıları doğrudan Türk Dünyası’na dair beslediği hissiyatı yansıtır. Abdürreşid İbrahim’in kitabına yazdığı beğeni yazısında Orta Asya’dan “bizim menşe’imiz ve asıl memleketimiz” diyerek bahseden Akif’in duygu dünyasında Orta Asya’nın özellikle Semerkant, Buhara, Taşkent gibi kültür merkezlerine dair içten bağlılığı dikkate değerdir. Söz konusu coğrafyayı böylesine bir sahiplenışı dönemindeki şair kadrosu bir yana günümüzün tanınmış şairlerinde görmek de güçtür:

*“Onların neveti geçmiş, sıra gelmişti bana,
Yolu tuttum yalnız doğruca Türkistan’a.
Gece gündüz yürüdüm bulmak için Taşkent’i;
Geçtiğim yerleri ta’dâda mahal yok şimdi.
Uzanıp sonra Buhârâ’ya, Semerkand’e kadar;
Eski dünyâda bakındım ki ne âlemler var?
Sormayın gördüğüm âlemleri, hiç söylemeyim:
Yâdi temkînimi sarsar da kan ağlar yüreğim.
O Buhârâ, o mübârek, o muazzam toprak;
Zilletin koynuna girmiş uyuyor müstağrak!
İbni Sînâ’ları yüzlerce doğurmuş iklim,
Tek çocuk vermiyor âgûşuna ilmin, ne akîm!
O rasad-hâne-i dünyâ, o Semerkand bile;*

²³ Mehmet Akif ERSOY, age., s.139.

²⁴ Mehmet Akif ERSOY, age., s.141.

*Öyle dalmış ki hurâfâta o mâzîsiyle:
Ay tutulmuş, “Kovalım şeytanı kalkın!” diyerek,
Dümbelek çalmada binlerce kadın, kız, erkek!
Bu havâlîde cehâlet ne kadar çoksa, nifâk,
Daha salgın, daha dehşetli... Umûmen ahlâk,”²⁵
(...)*

Akif’in Türk Dünyası’na temas eden şiirleri onda görülen İslamcılık anlayışının muhtelif Türk topluluklarına muhabbet beslemesinde ve onlarla ilişkiler geliştirmesinde bir engel olmadığını gösterir niteliktedir. Özellikle Akif’in “*asrın idrakine söyletmek istediği İslam*” anlayışıyla Türk Dünyası’nda o dönemde görülen “Ceditçilik” akımının doğrudan ilişkili olduğu açıktır. Akif’in merkezine İslam Dünyası’ndaki cehaletin eleştirisini, eğitimin önemini, yanlış Batılılaşmayı, hurafe eleştirisini ve Doğu medeniyetini aldığı poetikası, Türk Dünyası’nın önemli Ceditçileri olan Gaspıralı İsmail ve Yusuf Akçura gibi isimlerin yürüttükleri faaliyetlerle örtüşmektedir. Ceditizm akımı ile Akif arasında doğrudan bir bağ olduğunu ileri sürmek, kuşkusuz mümkün değildir. Lakin 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başlarında özellikle Rusya’daki Müslüman Türk aydınlarınca yürütülen yenileşme hareketleri nihai hedefleri bakımından Akif’le aynı ülküye hizmet etmiştir. Öncelikle bir eğitim reformu olarak başlayan Ceditçilik, Türk Dünyasının İsmail Gaspıralı, Şihabeddin Mercani, Abdülnâsır Kursâvi, Abdulkayyum Nasirî, Hüseyin Feyizhanî, Ahmed Mahdum Daniş vd. önemli şahsiyetleri tarafından başlatılıp daha sonra kültür hayatına da genişlemiş ve neticede Ceditçiler, Türkler arasında millî birliği tesis etmenin yanında İslam Birliğini sağlamayı da önemsemişlerdir.²⁶ Bu bağlamda Akif’teki antiemperyalist duruş Ceditçilerle önemli oranda örtüşmüştür. Akif de tıpkı Ceditçiler gibi İslam coğrafyasındaki sömürgeciliğin eğitimle, çalışmakla ve köhnemiş din anlayışından vazgeçmekle mümkün olabileceğine inanmıştır. Akif’in Ceditçilerle benzer düşünceler etrafında gelişen eğitim temalı şiirlerinden bazı dizeler şöyledir:

*Açtık oldukça güzel medreseler, mektepler
Okuyup yazmayı tamime çalıştık yer yer.
Tatar’ın yüzde bugün altmışı hakkıyla okur;
Rusların hâlbuki nisbetleri, gayet dündür.²⁷
(...)
Kimse evlâdını cahil komak ister mi ayol,*

²⁵ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 142.

²⁶ Darhan KYDYRALIYEV, *Türkistan’da Ceditçilik Hareketi ve Bunun Türkiye İle Münasebeti*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, ss. 250-253.

²⁷ Mehmet Akif ERSOY, *Şiir Külliyyatı / Safahat*, (Yay. Haz. Necmettin TURİNAY), TOBB Yayınları, Ankara, 2011, s. 722.

*Bize lâzım iki şey var: Biri mektep, biri yol.*²⁸

(...)

Teammüm etmesi lâzım maarifin mutlak:

Okur yazarsa ahali, ne var yapılmayacak?

Donanma, ordu birer ihtiyac-ı mübrimdir,

*O ihtiyâcı, fakat, öğretene muallimdir!*²⁹

Akif'in başyazarı olduğu Sırat-ı Müstakim Dergisi'nde eğitim ve bilim davasında ileri sürülen fikirlerin merkezinde Ceditçilerle aynı değerlerin yer almış olması dikkat çekicidir. Bu bağlamda Akif'in Türk Dünyasında sevilmesinde ve takip edilmesinde çağdaşı olan münevverler ile yöntem birliği içinde olması önemli bir husus olarak gösterilebilir. Hatta bu yöntem birliğini Akif'te derin etki bırakan Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh gibi düşünürlerin Ceditçiler arasında taraftar bulması ile örneklemek de mümkündür. Ceditizm tesirini sadece Akif'in şiirinde değil, Sırat-ı Müstakim'in yayın politikasında görmek de mümkündür. Ceditçiliğin yaygın olduğu Kırım, Kazan ve Kafkasya'da önemli oranda takip edilen Sırat-ı Müstakim'in yine bu coğrafyalardan bir temsilcisi olan ve "sarıklı Türkçü" lâkabıyla anılan Halim Sabit'in eğitim içerikli yazıları, Ceditçilik hareketinin eğitim konusundaki ilkelerini Anadolu'ya taşıyan çalışmalara bir örnektir. Sırat-ı Müstakim'in devamlı yazarlarından biri olan ve Türk Dünyası topluluklarını yakından tanıyan Kazanlı Halim Sabit (1883-1946) bir Osmanlı aydını olarak dergideki yazılarının tamamında Osmanlı sahasındaki eğitim sisteminin yanlışlarına dikkat çekmiş, eleştiriler yöneltmiş³⁰ ve çağdaşı olan Ceditçiler gibi eğitimde yenilikçi bir tutum benimsemiştir.

2. Mehmet Akif Ersoy ve Türk Dünyası Edebiyatlarından Bazı Şahsiyetler

Akif'in Türk Dünyası Edebiyatlarındaki tesiri ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi olan sahalarda (Balkanlar ve Kafkasya) ve sonrasında ise Türk Dünyası'nın güçlü edebî geleneğe sahip bölgelerinde (Kazan ve Türkistan vb.) görülür. Akif, kendisinin çağdaşı olan edebiyatçılar arasında tanınıp takip edildiği gibi kendisinden sonra da birçok Türk Dünyası şairini etkilemeye devam etmiştir.

Akif'in Türk Dünyası'ndaki tesiri, Anadolu'ya en yakın edebî muhitlerde daha belirgindir. Azerbaycan Edebiyatında 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın 1920'li yıllarına kadarki dönem (1920 ve 1930'lu yıllardan sonra Azerbaycan Edebiyatı'nın Sovyet tesirinde ve güdümlü

²⁸ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 1086.

²⁹ Mehmet Akif ERSOY, age., s. 888.

³⁰ Nihat KARAER, "Kazanlı Halim Sabit'in Sırat-ı Müstakim Dergisinde Yayımlanan Makalelerinde Eğitim Anlayışı", *Türk Dünyasını Aydınlatanlar / Mehmet Akif Ersoy-Abdullah Tukay Uluslararası Sempozyumu (Kazan, Tataristan / 13-17 Mayıs 2014) Bildiri Kitabı*, (Editör: Ömer Hakan ÖZALP), Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 156.

bir çizgide geliştiği dönem varlık gösterir.) millîlik ve özgünlük bakımından en güçlü dönemi oluşturur. Azerbaycan Edebiyatı'nın güçlü temsilcilerinin de varlık gösterdiği bu dönemde Mehmed Hadi'nin başını çektiği Romantikler ve Mirza Elekber Sabir'in öncülüğündeki Realizm taraftarları için önemli olan cehalet sorunu, sosyal tenkitçilik, çarpık din anlayışı ve yanlış Batılılaşma konuları,³¹ Akif'in sosyal içerikli şiirlerindeki en yaygın temalardır.

Akif'teki akılcılığı öne çıkaran İslam anlayışı, Mirza Elekber Sabir'in meşhur; "*Harda müselman görürem gorhuram.*" dizeleri ya da Akif'in Batı Dünyası için söylediği "*İşleri dinimiz, dinleri işlerimiz gibi.*" sözleriyle aynı hususu işaret etmekte ve her ikisi de Doğu Müslümanlığı eleştirisinde birleşmektedirler. Özellikle Akif'in etkili olduğu dönemde "Milliyetçilik, Müslümanlık, Modernizm, Doğulu ve Batılı olmak" gibi kavramların merkezde olduğu bir Azerbaycan Edebiyatı'ndan söz etmek mümkündür. Akif'in poetikasının yaşadığı dönem itibarıyla Azerbaycan Edebiyatı'na o dönemde hâkim olan genel üslup ile büyük benzerlik taşıması yanında ferdî anlamda birçok Azerbaycan Edebiyatı temsilcisinin de Akif ile doğrudan ya da dolaylı irtibatı olmuştur.

Azerbaycan Edebiyatı'nın önemli şairi ve tiyatro yazarı Hüseyin Cavid, 1906-1909 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde okumuş, Mehmet Akif'in öğrencisi olmuş, Akif'in başyazarı olduğu "Sırat-ı Müstakim" Dergisi'nde de şairin şiirleri yayımlanmıştır. Hüseyin Cavid'in üzerinde Akif tesiri ile birlikte daha ziyade Nâmık Kemal, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret ve Rıza Tevfik etkileri vardır.³² Onun şiirlerinde ve tiyatrolarında *toplumdaki haksızlık, zulüm ve sefalet gibi konular yanında hakikat, hurafe, inanç, hayat ve kâinatın sırları gibi* konulara da yer vermiş olması, Akif'le benzerlik gösterir.

Akif ve Azerbaycan Edebiyatı bağlamında önemli olan bir diğer edebî şahsiyet, Ahmet Cevad'dır. Türk okurlar arasında;

*"Çırpınırdın Karadeniz
Bakıp Türk'ün bayrağına
'Ah!...' diyerdin, hiç ölmezdin
Düşebilsem ayağına!"*³³

dizeleri ile tanınan, Ahmet Cevad da Akif gibi bir millî marş şairidir. 27 Mayıs 1992'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine, 1918-1920 yılları arasındaki kısa bağımsızlık döneminde Ahmed Cevad'ın yazdığı şiir, ülkenin millî marşı olmuştur.

³¹ Ali EROL, *Azerbaycan Şiirinde Romantizm (1905-1917)*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, İzmir, 2007, ss. 32-72.

³² Yaşar GARAYEV, "*Hüseyin Cavid*" maddesi, *İslam Ansiklopedisi C.18*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1990, ss. 534-536.

³³ İrfan Murat YILDIRIM, *Selam Türkün Bayrağına (Ahmet Cevad'ın Hayatı ve Şiirleri)*, İzmir, 1992, s. 128.

Ahmed Cevad “İstanbul” adlı şiirinde şehri tıpkı Akif’te olduğu gibi yalnız Türkiye’nin değil, bütün Türklüğün payitahtı olarak görür ve Türklüğün kırılan umutlarına gözyaşı döker. Bu samimiyet dolu bir ağlamadır. Çünkü bütün Dünya Türklüğünün ümidi Türkiye’dir. Oranın payitahtının işgali de bütün Türk Dünyası’nda büyük bir ümitsizlik uyandırmıştır.³⁴

Ahmet Cevad’da Akif tesirini çok daha somut örnekler ile göstermek de mümkündür. Örneğin, Mehmet Akif’in “Safahat” adlı eserinde yer alan bazı şiirler benzer adlarla Ahmet Cevad’ın eserleri içerisinde de görülür. (“Leyla”, “Bayram”, “Uyan”, “İmdad”). Bazı şiirler ise adları farklı olmakla birlikte aynı konuları içermeleri bakımından benzerlik taşır. Örneğin Mehmet Akif’in “Ceng Şarkısı” ve “Ordunun Duası” adlı şiirleri ile Ahmed Cevad’ın “Bismillah”, “Ey Esger” ve “Türk Ordusuna” adlı şiirlerinin konuları aynıdır. Mehmet Akif bu şiirlerini millî mücadele yıllarında yazarak Türk askerine moral vermeye çalışmıştır. Ahmed Cevad da bu şiirlerinde aynı amacı taşır.1918 yılında Bakü’yü fetheden Türk askerine ithaf etmiş olduğu “Bismillah” şiirinden bazı dizeler şöyledir:³⁵

“Atıldı dağlardan zefer topları,
Bürüdü elleri esger, bismillah!
O kan sarayında çiçekli bir kız
Bekliyor bizleri zefer, bismillah!”³⁶

Azerbaycan sahasında Mehmet Akif’ten önemli ölçüde etkilenen temsilcilerden biri de Şehriyar’dır. Anadolu sahasında çoğunlukla “Haydar Babaya Selam” adlı şiiri ile tanınan Muhammed Hüseyin Şehriyar, Güney Azerbaycan’ın en önemli şairleri arasında yer almasının yanında isminden Türk Dünyası genelinde de söz ettirmiş bir temsilcidir. Şehriyâr, Akif’in İstiklâl Marşı’nda dile getirdiği duygu ve düşünceleri, kendi şiirlerinde sıklıkla kullanmıştır. Örneğin Şehriyar’ın:

“Görüm ay nazlı hilalim sancag
Parlasın gét géde bu sönmez ocag.”³⁷

dizeleri İstiklal Marşı’nın ilk iki dizesine yazılmış naziredir. Şehriyâr’ın “Türkiye’ye Heyali Sefer” adlı şiirinde Mehmet Akif’ten esinlenerek dile getirdiği buna benzer ifadelerle sıkça karşılaşılır.

³⁴ İrfan Murat YILDIRIM, age., s. 29.

³⁵ Seriyе GÜNDOĞDU, “Mehmet Akif’in Azerbaycan Şairlerine Tesiri”, **I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı C.II**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur, 2009, s. 734.

³⁶ İrfan Murat YILDIRIM, age., s. 123.

³⁷ Yusuf GEDİKLİ, **Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1997, s. 94.

Şehriyâr, “Türkiye’ye Heyali Sefer” isimli şiirinde Mehmet Akif ile birlikte Yahya Kemal ve Tevfik Fikret’i de zikrederek onları övmektedir:

*Gelmişem nazlı hilal ölkesine
Fikret’in ince heyal ölkesine
Akif’in marşı yaşardıp gözümü
Bahıram Yahya Kâmal ölkesine.*

Aynı şiirinin bir başka dörtlüğünde de bu üç şairi şu şekilde zikretmektedir:

*Déyirem Akif ile gâh cumalım
Ufugun cilve-yi maviyyetine
Gâh Kâmal’den qol alıp yükselelim
Bahalım Fikret’in ülvîyyetine.³⁸*

Şehriyâr’ın Akif’le benzer duygulara temas eden şiirlerinin yanında edebî şahsiyetinin de büyük oranda Akif’le örtüştüğü görülür. “Şehriyâr Türkiye’ye Heyali Sefer manzumesini yazarken yukarıda ismi geçen Türk şairlerinden en çok Akif’ten etkilenmiştir.”³⁹

Azerbaycan şairlerindeki Akif tesirine yakın dönem örneklerden biri ise ünlü şair Bahtiyar Vahapzâde’dir. Vahapzâde, eserlerindeki Akif tesirinin yanında Akif’e duyduğu hayranlığı da açık bir şekilde ifade etmiştir. Çağdaş Azerbaycan Şiiri’nin en önemli temsilcilerinden biri olan Vahapzâde’ye göre Akif’in büyüklüğü fikir dünyası ve şahsiyetinden kaynaklanır. Zira onun şairliği, vatan ve millet uğrunda her türlü fedakârlığa göğüs gerebilecek bir hususiyettedir. Özellikle İstiklal Marşı, Vahapzâde’yi derinden etkilemiş şiirleri arasındadır. Akif’in Batı karşısında ‘sinesi iman ile dolu’ milletini yüceltmesi ve cesaretlendirmesi Vahapzâde’ye göre örnek bir şair tavrı olmalıdır.⁴⁰

Azerbaycan Türkleri Edebiyatı’nda Akif’in tesirine örnek gösterilebilecek bir başka isim Zelimhan Yakup’tur.⁴¹ Azerbaycan ile Türkiye arasındaki zengin edebî münasebetleri temsil eden bir emsal şahsiyet olarak Zelimhan Yakup’un Şehriyar ve Vahapzâde gibi Akif tesirinde kaldığını “Dünyanın Yahşi Şe’ri Hergün Yazılan Deyil” başlıklı şiirinde görmekteyiz:

*Oğulsan zerbesine, aharına gırşa dur,
O zulme, edavete, heyanete garşıdı,
Mehmet Akif Ersoy’un sert İstiklal marşı”dı,*

³⁸ Yusuf GEDİKLİ, age., ss. 167-168.

³⁹ Yusuf GEDİKLİ, age., s. 94.

⁴⁰ Bahtiyar VAHAPZADE, **Vatan Millet Anadili**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, ss. 284-287.

⁴¹ Yavuz AKPINAR, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 309-312.

*Dünyanın yahşı şe'ri her gün yazılan deyil!*⁴²

Akif ve Türk Dünyası Edebiyatları bağlamında zengin münasebetler olan bir diğer önemli saha Balkanlardır. Akif'in ilk şiirleri Balkanlarda (O dönemde söz konusu bölgede Osmanlı Devleti hâkimiyeti devam etmektedir.) yayımlanan bir Türk gazetesi olan Gayret'te yer almıştır. Akif'in Balkanlarda bulunduğu sırada Gayret gazetesine (Filibe, 1895-1897) gönderdiği ilk şiirlerinin başlıkları "Terkib-i Bend" ve "Gazel" isimlerini taşır. Gazetenin 31.03.1895 tarihli sayısında yer alan gazeli şu başlıkla birlikte yayımlanır; "Edirne Baytar Müfettişi şair ve edeb-i mahir izzetli Hafız Mehmet Akif Bey Efendi tarafından ihda buyurulmuştur."⁴³ Akif'in şairliğinde ilk dönem şiirlerinin bir Balkan gazetesinde yer almış olması, Akif'in edebî üreticiliğinde Anadolu sahası dışında kalan bölgelerle olan hukukunu gösteren örneklerden biridir.

Balkan Türkleri, Akif'in yaşadığı dönemde tedricen azınlık statüüne düşmüşler ve Osmanlı'dan koparılmışlardır. Balkanların kaybedilişine tanıklık eden ve Balkan faciasını şiirlerinde ilk işleyen şairlerden biri olan Akif'in şiirleri, kuşkusuz öncelikle bu bölgelerde kendisine takipçi bulmuştur. Bu bağlamda, Mehmet Akif'in millî ve dinî temalarla örülü şiirlerinin en etkili olduğu sahalardan biri olan Balkanlardaki Türk münevverler üzerinde Akif'in bir "rol model" kimliğe sahip olduğu söylenebilir.

Bulgaristan Türklerinin yetiştirdiği önemli din adamı ve şair Mehmet Fikri, Akif'in Balkan şairlerindeki tesirini temsil eden en güzel örneklerden biridir. 1908 yılı Bulgaristan doğumlu olan Mehmet Fikri ömrünün sonuna kadar vaiz, öğretmen ve gazeteci olarak çalışmış; yetenekli bir şair olarak tanınmıştır. Mehmet Fikri, 1941 yılında Sofya'da vefat etmiştir. Şairin şiirleri dönemin süreli yayın organlarında ve vefatından sonra da eşi tarafından yayımlanmıştır. Şair, dinî ve millî içeriğin ağır bastığı şiirlerinde kullandığı dil ve üslup özellikleri ile "Bulgaristan Türklerinin Mehmet Akif'i" olarak tanınmıştır.⁴⁴ Akif'e derin bir muhabbeti olduğu bilinen şairin doğrudan Akif'e hasrettiği "İslam'ın Büyük Şairi Mehmet Akif Bey'e" başlıklı şiirinde Akif'e birtakım eleştiriler yönelttiği de görülür:

*Fakat sen bugün bir dilsiz kesildin,
Hayır mıdır şer midir bu sükutun,
Biliyorum gurbet elde ezildin,
Fakat 'sükût' değil idi öğüdün,
Neden sustun emellerin doğdu mu?*

⁴² Yavuz AKPINAR, age., s. 315.

⁴³ İsmail Hakkı Tevfik OKDAY, **Bulgaristan'da Türk Basını**, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1946, s. 85.

⁴⁴ Halil UZUNOĞLU (Neşreden), **Mehmet Fikri, Şiir ve Hikâyeler**, Bursa, 2003, s. 18.

*Düzeldi mi hâli artık İslâm'ın
Yoksa seni haksız eller boğdu mu?
Kurudu mu o ilâhi ilhâmın?
Yoksa sen de menfaate taptın mı?
Söyle Âkif sükûtuna sebep ne?⁴⁵
(...)*

Bulgaristan'da 1989 yılında Komünist idarenin çöküşüne kadar olan dönemde egemen olan baskıcı anlayış, Türklerin kültürel haklarını kısıtlamış olsa da Bulgaristan Türkleri'nin Mehmet Akif'i yeni nesillere tanıtmayı amaçladıkları görülür. Bu durumun göstergelerinden biri de söz konusu dönemlerde özel Türk okulları için hazırlanan eğitim kitaplarının içeriğinde Akif'e yer verilmiş olmasıdır. Örneğin 20. yüzyılın ortalarında Süleyman Sırrı ile Yusuf Ziyaeddin (Şeyh Efendi) tarafından Bulgaristan'ın Türk Rüştüpleri için yazılıp 1925 yılında bastırılan Yeni Kıraat (Ortaokul, 2. Sınıf) kitabına Mehmet Akif'in "Berlin Hâtıraları" adlı şiirinden şu dizeler alınmıştır⁴⁶:

*Cehennem olsa gelen, göğsümüzde söndürürüz;
Bu yol ki Hak yoludur, dönme bilmeyiz, yürürüz!
Düşer mi tek taşı, sandın, harim-i namusun?
Meğer ki harbe giden son nefer şehîd olsun.⁴⁷*

Mehmet Akif Ersoy'un Balkan Türkleri şairleri üzerindeki tesirini Üsküplü Şair Abdulfettah Rauf Efendi'nin şiirlerinde de görmek mümkündür. Abdulfettah Rauf Efendi (1910-1963) Balkanların önemli Türk kültür merkezleri arasında yer alan Üsküp'te eğitim almış, Makedonya Türklerinin 20. yüzyılda yetiştirdiği en üretken şairler arasındadır. Osmanlı Türkçesine hâkimiyeti, parlak zekâsı ve şiirdeki yeteneği ile bilinen Abdulfettah Rauf, Balkan Türkleri şiirinde eski tarz şiir ile yeni şiir arasında bir köprü olan şahsiyetlerden biridir.⁴⁸ Şairin, Akif'in vefatı üzerinde yazdığı "Mehmet Âkif Bey Öldü" başlıklı şiirinden bazı dizeler şöyledir:

*Bir şâir-i mülhem idi Âkif, o büyük zât
Âkif gibi üstâd-ı beyân geldi mi, heyhât
Âdâb edebiyât ile zıd addedilirken*

⁴⁵ Halil UZUNOĞLU, age., ss. 71-72.

⁴⁶ İsmail CAMBAZOV, "Bulgaristan'da Özel Türk Okullarında Mehmet Akif Ersoy", **I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı C.I**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları, Burdur, 2009, s. 414.

⁴⁷ Mehmet Akif ERSOY, **Safahat** (Haz: M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 309.

⁴⁸ Ertuğrul KARAKUŞ, "Bir Neo-Klasik Balkan Şairinin Vatan Ağıdı: Abdulfettah Rauf'un Şiirinde Üsküp ve Makedonya – I", **Hikmet Dergisi**, S. 23, Üsküp, 2014, ss. 133-135.

*Feyzinle bunun zıddını sen eyledin ispât
Şi‘r olmuş idi müşhir-i her fuş-u fezâhat
Şi‘rinde edeb buldu edepsiz edebiyât.⁴⁹*

Balkan Türkleri, gayrimüslim komşularının eziyetleri karşısında Türk ve Müslüman kimlikleriyle var olma mücadelesini günümüzde de sürdürmektedir. Bu bağlamda, bir Balkan Türkü şairin Akif’in şiirinde etkilendiği hususların en başında kuşkusuz Akif’in zulüm karşısında aldığı tavır gelmektedir. Abdülfettah Rauf’un 1956 yılına ait “Büyük Şair Mehmet Akif” şiirinde Akif’in Balkan şairlerinde bulunduğu yankı ortaya konulur:

*Ma‘sûmların elhânını şiirinle duyurdun;
Sen ağladın, efgânını dünyaya duyurdun
Mazlûmlara dîl oldu o feryâd-ı mehîbin;
Rûhlarda bütün çağladı sen her ne buyurdun...⁵⁰*

Balkanlarda Akif’in şiirinin ulaştığı en önemli bölgelerden biri de Bosna-Hersek’tir. Osmanlı-Türk kültürünü sahiplenen ve yaşatan Boşnaklarla Anadolu Türkleri arasındaki din birliği beraberinde Türk-İslam medeniyetindeki birlikteliği getirmiştir. Akif’in Boşnaklar ve Arnavutlar gibi gayri Türk Müslüman Balkan milletlerinde yoğun ilgi görmüş olması, onun İslam’ı Müslüman milletler arasında birleştirici bir üst yapı olarak görmesi ile yakından ilişkilidir. Henüz Osmanlı tesirinin etkisini yitirmediği ve kısmen kendi matbuat ve maarif sistemlerine sahip oldukları dönemde Boşnaklar ve Balkanların diğer Müslüman toplulukları arasında Akif’in şiirlerinin görülmesi, tarih ve kader birliğinden kaynaklanır. Bu bağlamda Bosna-Hersek’te döneminin en önemli süreli yayını olan “Misbah” ve sonrasında “Yeni Misbah” Dergisi’nde Akif’in Sebilürreşad’daki makalelerinin Boşnakçaya çevrilerek yayımlanmış olması dikkate değer bir husustur. Akif’i, Bosna’ya taşıyan ve tanıtan isimler Osmanlı-Türk kültürü ile yetişmiş ya da bu kültür dairesinde yer alan kimselerdir. Bu konuda tipik isimlerden biri olan Salih Safvet Basıç, Misbah’da Akif’e nazireler yazan, Osmanlı Türkçesi ile eserler veren, Akif’i Bosna-Hersek’te tanıtan ve adeta onun fikirlerinin Bosna-Hersek’teki mümessili olan bir şair olarak karşımıza çıkar:

*Olmamak mümkün mü meftûn fazlına âli-himen?
Safhayı kırtası tezyîn eyledikçe şiirlerin
Âlem-i İslâmî ikaz eyleyen hikmetleri
Lef ü neşr etmektedir sanatça ulvî şiirlerin*

⁴⁹ Süleyman BAKİ, “Üsküplü Şair Fettah Efendi’nin Şiirlerinde Mehmet Âkif’in Vefaati”, **Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu (12-14 Ekim 2011) Bildiriler Kitabı**, (Edit.: Yrd. Doç. Dr. Ertuğrul ORAL), İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 323.

⁵⁰ Abdülfettah Rauf, “Büyük Şair Mehmed Âkif”, **Hilâl Dergisi**, Eylül-Ekim 1989, S. 15, s.14.

Vâcib-ül tebcîl-ül takdîs-i umum, “Hak Sesleri”
Pek büyük bir aşk ile ifhâm edendir şiiirlerin
Menba-ı ilm-ü hikemdir nüsha-i vaaz u edeb
Câmi-i ahkâm-ı Kur’andır musanna şiiirlerin
Her dü âlemde saadet-i mucip insâniyeti
Pek suhûletle bize ta’lim edendir şiiirlerin
Nev-usûl üzre küşâd ettin bize ders-i edeb
Hikmet-i İslâm’ı takdîr eyleyendir şiiirlerin
Az mı mazmûn, az mı mana, az mı hikmet gösterir
Çok mu meşgul etse her sahib-i kemâli şiiirlerin
Dâim ol fazlına istidad-ı umum-ı müslimîn
Neşr-i nûr etsin cihâna hikmet-âmez şiiirlerin⁵¹

Genç Osman Geçer’in Bosna-Hersek’te Akif tesirini incelediği çalışmasında tanıttığı Salih Safvet Basiç, Balkanlarda Akif’ten etkilenen şair ve münevverlerin profilini yansıtmaları bakımından uygun bir şahsiyettir. Basiç de Akif gibi İslam Dünyası’nın geri kalmışlığı ile dertlenmekte, bu duruma çözüm yolları aramakta ve Müslümanlara çalışmayı tavsiye etmektedir.⁵² Eğitim konusu, Akif’te olduğu gibi Basiç’te de en temel çözüm önerileri arasında yer almış ve eserlerinde geniş yer tutmuştur.

Akif’in aydınlanmacı duruşu ve şiirindeki çizgi, Osmanlı-Türk coğrafyasından uzaklaşıldıkça bu kez kendisiyle benzer görüşlere ve sese sahip temsilcilerde görülmektedir. Bu bağlamda Mehmet Akif’in şahsiyeti ve şiiri Azerbaycan ve Balkan sahalarında doğrudan bir etkiye sahip iken, Orta Asya sahasında ise sosyal hadiseler karşısında benzer duruşlara sahip bir şair tipine işaret etmektedir. Akif, Abdürreşid İbrahim, Ayaz İshaki, Yusuf Akçura gibi isimlerle tanışıklığı yanında, Abay İbrahim Kunanbayoğlu, Abdullah Tukay, Muhtar Avezov, Ahmet Baytursunoğlu gibi uzak sahalardan bazı temsilcilerle de birçok yönden amaç, konu ve yöntem birlikteliği taşımaktadır.

Akif’in içinde bulunduğu Osmanlı-Türk toplumu için muasır medeniyet algısı, Batı’dan neşet etmekte, özellikle de Fransız eksenli bir modernleşme, Türk toplum hayatını kuşatmaktadır. Aynı dönemde Anadolu ve Balkanlar dışında özellikle Orta Asya Türk toplulukları için aynı muasır medeniyet çizgisini Rus kültürü ve edebiyatı temsil etmektedir. Bu noktada Akif’in Batı karşısında durduğu yer, Türk Dünyası’nda aynı profile sahip şairlerin Rusya ve Rus kültürü karşısında belirlediği konum ile benzerlik gösterir. Bu hususta, Çağdaş

⁵¹ Genç Osman GEÇER, **Bosna Hersek’te Mehmet Âkif Etkisi**, Yunus Emre Enstitüsü Yayını, Saraybosna, 2016, s. 14. (*Misbah*, 1914, S.18, s.1’den naklen)

⁵² Genç Osman GEÇER, age., s. 15.

Kazak Edebiyatının kurucusu kabul edilen Abay İbrahim Kunanbayoğlu (1845-1905) iyi bir örnektir. O şiirlerinde Kazak halkını geri kalmışlıktan ilerlemeye, cahillikten bilime, tembellikten çalışmaya yönlendirmiş ve halkına güzel ahlâk sahibi olmayı öğütlemiştir.⁵³ Akif'in eğitimi için oğlunu Almanya'ya gönderirken benimsediği yaklaşım ile Abay'ın millî kültürü inşa ederken Rus kültüründen istifade edilebileceğini benimseyen yaklaşımı bir noktada örtüşür. Akif'in doğrudan ya da dolaylı olarak irtibatlı olduklarına dair elde herhangi bir belge bulunmamasına rağmen benzer bir şahsiyete ve edebî üsluba sahip Türk Dünyası şair kadrosu içerisinde Tatar Edebiyatı'nın zirve isimlerinden Abdullah Tukay da zikredilebilir. Kazak sahasında Abay'ın ifade ettiği değer gibi Tatar Türklerinin zirve ismi Abdullah Tukay da Akif ile büyük benzerlik gösteren eserleri ve farklı coğrafyalardan benzer avazı yükseltmesi ile aynı şair profilinde bir Türk Dünyası aydınıdır.

Akif, Anadolu sahasında siyasi düşünceleri nedeniyle İslamcı çizginin bir temsilcisi olsa da esasen Türk Dünyası'nda devrinin ana akım edebiyat dairesinde etkili bir şahsiyet örneği oluşturmuştur. Aynı tema ve aynı duygular etrafında birbirine yakın dönemlerde ortaya konulmuş "Uyan" başlıklı şiirler, yukarı da sözünü ettiğimiz ve Akif'in de Anadolu sahasında güçlü bir temsilcisi olduğu ortak tavrın ve duruşun yansımalarıdır. Aralarında herhangi bir iletişim olmaksızın Mehmet Akif Ersoy ile benzer kaygılara ve aynı davaya sahip şairlerin farklı coğrafyalarda da olsa benzer temalar ile okurlara seslenmelerini örnekleyen "Uyan" şiirleri bu hususa dikkat çeker:

Uyan

*Baksana kim boynu bükük ağlayan
Hakk-ı hayatın senin ey Müslüman
Kurtar o biçareyi Allah için
Artık ölüm uykularından uyan⁵⁴*

(Türkiye

Mehmet Akif Ersoy / 1873-1936)

Uyan

*Dinle, bir ses söyler sana!
O ses senin öz vicdanın.
Diyor, "Ey, sen batan yasa"
Gelir yine Bey'in, Han'ın...*

Uyan

*Ey fakir Uygur uyan, uykun yeter.
Sende mal yok, şimdi gitse can gider
Bu ölümden kendini kurtarmazsan
Ah! Senin hâlin beter, hâlin beter.⁵⁵*

(Doğu Türkistan

Abdulhaluk Uygur / 1901-1033)

Uyan Kazak

*Gözünü aç, uyan Kazak, kaldır başını,
Geçirmeden karanlıkta boşunahayatını,
Toprak gitti, din gitti, hal harap olup
Kazak'ım, değil şimdi yatmak zamanı!⁵⁶*

⁵³ Abdulvahap KARA, "Kazak Edebiyatının Zirvesi Abay Kunanbayoğlu", **Kazak Türkleri Vakfı Arman Dergisi**, Aralık 2004, ss. 22-24.

⁵⁴ Mehmet Akif ERSOY, Safahat / Edisyon Kritik, (Haz: M. Ertuğrul DÜZDAĞ), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 247.

⁵⁵ Alimcan İNAYET, **Abdulhalûk Uygur ve Şiirleri**, TDK Yayınları, Ankara, 2007, s. 46

Sen ey yatan, uyan, uyan!

(Kazakistan

*Kıyamettir, olmuş ayan!*⁵⁷

Mırjakıp Duvlatov/1885-1935)

(Azerbaycan

Ahmet Cevad/ 1892-1937)

Sonuç

Mehmet Akif Ersoy ve Türk Dünyası ilişkileri sanılanın aksine çok yönlü ve güçlüdür. Akif'in, yaşadığı dönemde “muasır” Batı dünyasıyla Doğu milletleri arasındaki gelişmişlik farkı giderek artmış ve emperyalist Batı ile mücadele etme durumunda kalan Doğulu sanatçı ve düşünürler benzer karşı duruşları sergilemişlerdir. Batı emperyalizmi ile mücadelede Mehmet Akif Ersoy, Doğu'nun eskimiş eğitim kurumlarına yönelttiği eleştirisi, sosyal düzenin akılcı bir İslam anlayışı ile yeniden inşası fikri ve daha birçok konuda çözümü kendi köklerinden kopmadan aramaya çalışması ile Türk Dünyası sanat ve fikir insanları arasında yüksek bir örnek oluşturmuştur. Bu nedenledir ki Akif'in eserleri ile ulaştığı Türk Dünyası Edebiyatlarının birçok temsilcisinde Akif'e benzer tarzda düşünceler yer almış, bu bağlamda Akif, Türk Dünyası şiirinde belli bir ekol oluşturmuştur.

Akif'in Türk Dünyası Edebiyatlarındaki etkisi tematik açıdan değerlendirildiğinde “milliyet bilinci”, “antiemperyalist tavır”, “cehalet ve geri kalmışlık eleştirisi”, “akıl ve vahiy merkezli din anlayışı” vb. temaların söz konusu tesirde ağırlık kazandığı görülmektedir. Türk Dünyası coğrafyasında söz konusu kavramları dile getirmiş olan birçok şairden farklı olarak Akif'in hem bir Türk hem de bir Müslüman olarak söz konusu düşünceleri Türk dili ile ifade etmiş olması, çözüm yollarını dinî ve millî kaynaklara dayanarak önermiş olması, Akif'in Türk Dünyası edebiyatçıları üzerinde bir rol-model olarak tesir gücünü artıran en temel sebeptir.

Türk Dünyası Edebiyatlarında Akif'ten etkilenen şairlerin genellikle aksiyon adamı oldukları görülür. Bu bağlamda eserlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak Akif'ten izler taşıyan edipler, Mehmet Akif'in “*Cemiyete, hayata yaramayan sanat yerin dibine batsın.*” sözünü yansıtan ‘toplum için edebiyat’ anlayışına sahip kimselerdir. Eserleriyle hayatlarını birleştirmiş, edebî ürünlerini kendi iç dünyalarının birer yansıması olarak ortaya koymuş olan bu şair ve yazarlarda toplumun problemleri ve bu problemlere çözüm yolları arayışı üsluplarının önemli bir parçası olmuştur. Akif'in tesir alanına giren edebî şahsiyetler, cemiyetlerinin meselelerine vâkıf ve bu meselelerin sebepleri çerçevesinde düşünen, mütefekkir kimselerdir. Bu yaklaşım,

⁵⁶ Zhamilya SULTANBAİKYZY, *Mırjakıp Duvlatov'un Hayatı, Siyasi ve Edebi Şahsiyeti*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir, 2010, s. 21.

⁵⁷ Kenan GÜZEL, *Ahmet Cevat'ın Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*, Yüksek Lisans Tezi, Qafqaz Üniversitesi, Bakü, 2005, s. 91.

Mehmet Fikri’de, Salih Safvet Basıç’te, Vahapzâde’de, Şehriyar’da ya da diğerlerinde aynı olmuştur.

Akif, sosyal hayatında olduğu gibi edebî üreticiliğinde de mücadeleyi esas almıştır. Onun Batı karşısında din ve milliyet şuuruyla beslenen özgüveni ve gerektiğinde kendi toplumunda gördüğü aksaklıkları da yerebilecek derecedeki cesareti, ortak tarihî kaderi paylaşan Türk Dünyası Edebiyatları temsilcileri arasında günümüzde de benimsenen ve tâkip edilen bir “şair tipi” oluşmasını sağlamıştır.

Kaynaklar

- AKPINAR, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ATSIZ, H. N. (2015). “Mehmet Akif”, *Tarih, Kültür ve Kahramanlar (Makaleler-2)*, ss. 149-151. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAKİ, S. (2011). “Üsküplü Şair Fettah Efendi’nin Şiirlerinde Mehmet Âkif’in Vefaati”. *Uluslararası Mehmet Âkif Ersoy Milli Birlik ve Bütünlük Sempozyumu (12-14 Ekim 2011) Bildiriler Kitabı* (Edt. Ertuğrul ORAL). İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları.
- CAMBAZOV, İ. (2009). “Bulgaristan’da Özel Türk Okullarında Mehmet Akif Ersoy”. *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı C.I.* Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları.
- ÇANTAY, H. B. (1966). *Âkifnâme (Mehmed Âkif)*. İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.
- ÇETİN, N. (2008). “Prof. Dr. Nurullah Çetin’le Mehmet Akif’te Kavmiyet-Milliyet Meselesi Üzerine” (Söyleşi: Emine TÜRKDOĞAN). *Edebiyat Bahçesi Dergisi*, S. 1, ss. 9-17.
- ÇİFÇİGÜZELİ, M. K. (2016). “Yarıncı Türk Dünyasında Mehmet Akif Ersoy ve Abdullah Tukay”. *Türk Dünyasını Aydınlatanlar / Mehmet Akif Ersoy-Abdullah Tukay Uluslararası Sempozyumu (Kazan, Tataristan / 13-17 Mayıs 2014) Bildiri Kitabı* (Editör: Ömer Hakan ÖZALP). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- EDİP, E. (2010). *Mehmet Akif Hayatı Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları* (Haz. Fahrettin GÜN). İstanbul: Beyan Yayınları.
- ....., (1962). *Mehmed Âkif Hayatı-Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları C.1*, İstanbul: Sebilürreşad Neşriyatı.
- EROL, A. (2007). *Azerbaycan Şiirinde Romantizm (1905-1917)*. İzmir: Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları.
- ERSOY, M. A. (1987). *Safahat* (Haz. M. Ertuğrul DÜZDAĞ). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ..... (1990). *Safahat / Edisyon Kritik* (Haz. M. Ertuğrul DÜZDAĞ). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ..... (2011). *Şiir Külliyyatı / Safahat*. (Yay. Haz. Necmettin TURİNAY). Ankara: TOBB Yayınları.
- GARAYEV, Y. (1990). “Hüseyn Câvid” maddesi. *İslam Ansiklopedisi C.18*, ss. 534-536. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- GEÇER, G. O. (2016). *Bosna Hersek'te Mehmet Akif Etkisi*. Saraybosna: Yunus Emre Enstitüsü.
- GEDİKLİ, Y. (1997). *Şehriyar ve Bütün Türkçe Şiirleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNDOĞDU, S. (2009). "Mehmet Akif'in Azerbaycan Şairlerine Tesiri". *I. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu (19-21 Kasım 2008) Bildiriler Kitabı C.II*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yayınları.
- GÜZEL, K. (2005). *Ahmet Cevat'ın Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bakü: Qafqaz Üniversitesi.
- İNAYET, A. (2007). *Abdulhalük Uygur ve Şiirleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- KARA, A. (2004). "Kazak Edebiyatının Zirvesi Abay Kunanbayoğlu". *Kazak Türkleri Vakfı Arman Dergisi*.
- KARAER, N. (2016). "Kazanlı Halim Sabit'in Sırat-ı Müstakim Dergisinde Yayımlanan Makalelerinde Eğitim Anlayışı". *Türk Dünyasını Aydınlatanlar / Mehmet Akif Ersoy-Abdullah Tukay Uluslararası Sempozyumu (Kazan, Tataristan / 13-17 Mayıs 2014) Bildiri Kitabı* (Editör: Ömer Hakan ÖZALP). İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.
- KARAKOÇ, S. (1974). *Mehmet Akif*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- KARAKUŞ, E. (2014). "Bir Neo-Klasik Balkan Şairinin Vatan Ağdı: Abdülfettah Rauf'un Şiirinde Üsküp ve Makedonya – 1". *Hikmet Dergisi*, Üsküp, S. 23, ss. 132-150.
- KOCAKAPLAN, İ. (2011). *İstiklal Marşımız ve Mehmet Akif ERSOY*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KYDYRALİYEV, D. (2001). *Türkistan'da Ceditçilik Hareketi ve Bunun Türkiye İle Münasebeti*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MERTOĞLU, M. S. (2008). *Sırat-ı Müstakim Mecmuası (Açıklamalı Fihrist ve Dizin)*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- OKDAY, İ. H. Tefik (1946). *Bulgaristan'da Türk Basını*. İstanbul: Hürriyet Matbaası.
- POLAT, E. (2011). *Eşref Edip Fergan'ın Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SULTANBAİKYZY, Z. (2010). *Mirjakıp Duvlatulı'nın Hayatı, Siyasi ve Edebi Şahsiyeti*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.
- TOPÇU, N. (2011). *Mehmet Akif* (Yay. Haz. Ezel Elverdi, İsmail Kara). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- UZUN, M. (1990). "Abdürreşid İbrahim" maddesi. *İslam Ansiklopedisi C.I*, ss. 295-297. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- UZUNOĞLU H. (2003). *Mehmet Fikri, Şiir ve Hikâyeler*. Bursa.
- VAHAPZADE, B. (1999). *Vatan Millet Anadili*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- YAMAN, E. (1996). *Mehmet Akif ERSOY*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YILDIRIM, İ. M. (1992). *Selam Türkün Bayrağına (Ahmet Cevat'ın Hayatı ve Şiirleri)*. İzmir: Gelecek Matbaacılık.